

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Тілея

---

*Науковий вісник
збірник наукових праць*

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 112 (№ 9)

Київ – 2016

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно**Фахове видання**

з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 747 від 13 липня 2015 р., з історичних наук наказом МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р. (перереєстрація)

Свідомство про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 19946 – 9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 14 від 23 червня 2016 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 16-06-23 від 23 червня 2016 р.)

Збірник входить до міжнародної індексації

EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); EBSCO InfoBase Index (Індія); РИНЦ (Росія).

Рецензенти:

Панчук М. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Онисьченко І. Г., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)

Шеф-редактор:

Андрущенко В. П.,
 д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України,
 акад. НАПН України
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М.,
 д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Акопян В. Г.,
 д-р філос. наук, ст.н.с.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Кивлюк О. П., д-р філос. наук, ст.н.с.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
 д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
Предборська І. М.,
 д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Відповідальний секретар:

Халамендик В. Б.,
 д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
 член – кор. НАН України, акад. НАПН України
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Євтух В. Б., д-р іст. наук, проф.,
 член-кор. НАН України
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
 (Україна, Київ)
Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Армєнія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України
 (Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
 (Україна, Київ)

Редакційна колегія:**З історичних наук:**

Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Дробот І. І., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Вінниця)
Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шановал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

З філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, професор (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бєх В. П., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Жадько В. О., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Купепал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Миколайчак А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Онїшко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тецлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)
Уваркіна О. В., д-р філос. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З політичних наук:

Андрусинян Б. І., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балабанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Войналович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванов М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)
Лапина С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко Л. Л., д-р пед. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Римаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
 (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Срогошу Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 112 (9). – 356 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ISSN 2076-1554

Natsional'nyy pedahohichnyy universytet
imeni M. P. Drahomanova

VHO Ukrayins'ka Akademiya Nauk

Hileya
naukovyy visnyk
zbirnyk naukovykh prats'

- *Istorychni nauky*
- *Filosofs'ki nauky*
- *Politychni nauky*

Vypusk 112 (№ 9)

Kyyiv – 2016

*Баклашова Т. М., старший преподаватель,
Донбасский государственный педагогический университет
(Украина, Славянск), cult.ddpu@gmail.com*

**Определение содержания преподавания истории
Украинской революции 1917–1921 гг. в высшей школе
как фактор формирования исторической памяти**

Рассматривается содержание преподавания истории Украинской революции 1917–1921 гг. в высшей школе с точки зрения политики формирования исторической памяти. На основе применения методологических принципов антропологизации, субъективизации и цивилизационного подхода осуществляется попытка предложить новое содержательное наполнение изучения конкретной темы. Акцентируется внимание на необходимости рассмотрения событий украинской революции в контексте русской революции, общевосточных и общемировых событий. Подчеркивается требование придерживаться принципа равноправности в процессе анализа исторических моментов, которые касались не только украинского, но и других народов, в частности русского и еврейского. Обосновывается требование исследования истории повседневности, истории малых групп и гендерной истории как принципов объективного освещения событий. Определено место истории Украинской революции в структуре современной исторической памяти общества и государства. Сделан вывод, что применение современных европейских методологических принципов может обеспечить формирование социально необходимых компетенций личности.

Ключевые слова: украинская революция, высшая школа, антропологический подход, история повседневности, украинская нация.

* * *

УДК 94(477.4:477.7):314.15.044:332.3«192»

Розовик О. Д.,
кандидат історичних наук, викладач кафедри
україністики, Національний медичний університет
ім. О. О. Богомольця (Україна, Київ)

**ПРОВЕДЕННЯ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАЛЬНИХ РОБІТ
ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ПІВДЕННИХ ОКРУГАХ УСРР
(1920–ті рр.)**

Досліджується маловивчене в історичній науці питання підготовки земельних ресурсів для переселенців на півдні України у 1920-х роках. Акцентовується увага на тому, що на середину 1920-х рр. у зоні Полісся і лісостепу республіки з'явилося 5,3 млн. безземельного або малоземельного селянства. А наприкінці цього десятиліття їх чисельність зросла до 9,5 млн. осіб. Для вирішення цієї проблеми керівництво СРСР і УСРР розробили програму переселення малоземельного населення у Всесоюзній і республіканський колонізаційні фонди. Зокрема, на півдні України для переселенців було виділено 1,7 млн. дес. земель. Однак переважна більшість цих угідь знаходилася у малообжитих районах, а їх землі потребували значних капіталовкладень для проведення їх окультурення. До землепорядкувальних заходів належало звільнення земель від різних чагарників, проведення ванування кислотних ґрунтів, створення системи протизерозійних заходів шляхом насадження різних лісосмуг, лісових масивів у ярах та балках і саме основне – забезпечення новостворених сіл та хуторів водою. Для пошуку води була проведена значна геолого- і гідророзвідувальна робота. Побудовано велику кількість колодязів, ставків, водосховищ. Проведено по хуторах і селах до будинків водопроводи. Всі ці в комплексі роботи щодо окультурення земель створили сприятливі умови для налагодження переселенцями на цих ґрунтах продуктивного сільськогосподарства.

Ключові слова: степ, засушливий клімат, меліоративні роботи, лісонасадження.

На початку 1920-х років у сільському господарстві зони Полісся і лісостепу України намітилося аграрне перенаселення, а саме – у Чернігівській, Київській, Полтавській, Волинській, Подільській губерніях. У названих регіонах багато сімей мали лише по 0,3 – 0,7 дес. орних земель на душу населення, що не відповідало прожитковому мінімуму. До того ж численні господарства, які хоч і мали більше угідь на одну особу, але із-за низької врожайності ґрунтів, особливо у селах зони Полісся, також знаходилися на межі бідності [5, арк. 72]. За даними Наркомзему УСРР, на 1922 р. у названих губерніях республіки аграрне перенаселення становило близько 2,5 млн., на середину 1920-х рр. цей показник зріс до 5,3 млн., а наприкінці 1920-х рр. – до 9,5 млн. осіб (1,818 млн. дворів) [2, арк. 372; 4, арк. 113].

Вирішуючи питання обезземелення селянства, за рішенням РНК УСРР, у березні 1921 р. у структурі Наркомату земельних справ (НКЗС) було створено Надзвичайну переселенську комісію (НПК). У її обов'язки входило вирішення всіх питань, пов'язаних із переселенням безземельних і малоземельних селян у південні степові регіони республіки та за її межі [1, арк. 36]. За урядовим рішенням, на півдні України для переселенців було виділено 1,7 млн. дес. орних земель. А з урахуванням різних, на перший погляд, малопридатних і неосвоєних для землеробства територій, зарослих бур'яном та чагарниками земель, то таких угідь під поселення можна було ще додатково ввести в обіг 400–500 тис. десятин.

Частина земель, виділених на півдні України під переселення, знаходилася у районі різних сіл, хуторів й, навіть, містечок. Ці ґрунти, як правило, вже були частково окультурені й на них можна було селитися. Однак інша частина – потребувала окультурення та доведення територій до рівня, щоб на них можна було створювати нові села і хутори. За даними НКЗС, землі, які потребували того чи іншого рівня окультурення або землевпорядкування, становили понад 1 млн. десятин. Роботи щодо їх окультурення проводилися під контролем НКЗС УСРР, його структурних підрозділів на місцях, вчених і спеціалістів сільськогосподарських інститутів та інших установ, пов'язаних із сільським господарством, землеробством, меліорацією, лісництвом тощо. Фінансування землепорядкувальних робіт проводилося як за урядові кошти, так і з фондів місцевих органів влади й, навіть, різних кооперативних, профспілкових, громадських організацій.

За розпорядженням НКЗС, всі території, які підлягали окультуренню, ділилися поділяючи (далі – погектарно) й на кожен поточний рік планувалася та чи інша кількість угідь, яку слід було підготувати для переселенців. Тут варто зазначити, що сам процес окультурення земель охоплював проведення цілого комплексу агрономічних і агротехнічних робіт з ґрунтами. Серед них – планування земельних ділянок для переселенців, виділення територій для створення нових сіл і хуторів. Прокладення до населених пунктів спочатку ґрунтових доріг, а потім – доріг з твердим покриттям. В окремих округах – навіть залізниць та побудову пристаней на річках. Вагомим завданням була також радіофікація, а з побудовою Дніпрогесу – й електрифікація сіл. Крім цього, необхідно було висадити захисні лісосмуги, провести різні агротехнічні заходи з ліквідації ярів і балок шляхом засадження їх деревами. Великі матеріальні витрати йшли на створення штучних водоймищ, пошуків питної води, будівництво колодязів. Значні затрати людської праці і техніки вимагало звільнення земель від забур'янення, різних чагарників, вапнування кислотних ґрунтів, обводнення земель, захист ґрунтів від ерозії, рослин – від шкідників тощо. І всі ці роботи розпочали проводитися з 1922 р. й виконувалися, переважно, повсюдно та своєчасно. Зокрема, за розпорядженням Наркомзему, до 1926 р. у південних районах республіки землепорядкувальні роботи були проведені на 663600 га, а у 1927 р. – 215500 га ґрунтів, що разом становило 879100 га угідь. Тобто, землепорядкувальні заходи були проведені на більшості територій, призначених під переселення. На цю роботу з державного бюджету за 1922–1925 рр. витрачено 1111377 крб., за

1926–1927 рр. – 258900 крб., тобто в сумі 1370277 крб. До цього слід також додати, що на освоєння нових земель виділяли кошти місцеві органи влади та різні зацікавлені громадські організації – профспілки, кооперативи, ОЗЕТИ, Агро–Джойнт, ЕКО. Якщо взяти окремо 1926–1927 рр. й розглянути кількість площ, на яких було проведено землевпорядкування у південних округах України, то ця статистика буде виглядати наступним чином [4, арк. 115]:

Назва округи	Кількість окультурених земель в га
Одеська	50186
Херсонська	5186
Миколаївська	18530
Первомайська	3640
Зінов'ївська	12040
Криворізька	26110
Дніпропетровська	14920
Харківська	3450
Запорізька	15090
Маріупольська	5880
Мелітопольська	58900
Всього	215500

Однак, у 1926–1927 рр. в окремих округах не повністю було виконано план по землевпорядкуванню й залишилося непідготовлених до переселення 86 тис. га ґрунтів та не використано 88,5 тис. крб. виділених на проведення різних робіт на цих землях. Тому, за рішенням Наркомзему, упорядкування цих земель проводилося у наступному 1928 р. До того ж, до цих ґрунтів під окультурення виділялось ще 80500 га цілих земель та 428 га ґрунтів, вилучених з-під підпорядкування різних військових частин. Тому загальна площа земель, на яких проводилося окультурення у 1928 р., становило 209270 га. По округах півдня України це виглядало так [4, арк. 115зв]:

Назва округи	Залишок неупорядкованих ґрунтів з 1926–1927 рр., в га	План упорядкування ґрунтів на 1928 р., в га	Землі, вилучені від військових частин, в га	Всього
Одеська	32500	9700	10780	52980
Херсонська	4800	–	–	4800
Миколаївська	4550	26550	–	31100
Зінов'ївська	11580	20420	–	32000
Первомайська	4200	1000	–	5200
Мелітопольська	4106	1550	7350	13000
Дніпропетровська	6300	15300	11580	33280
Криворізька	1700	3800	–	5500
Запорізька	13000	–	11650	24650
Маріупольська	3100	–	–	3100
Харківська	–	2180	1380	3560
Всього	85836	80500	42740	209270

Поряд з масштабними роботами щодо окультурення земель, які проводилися за державні кошти та фонди різних організацій, окремі землевпорядні заходи на виділених для переселенців ділянках, проводили й самі селяни. Це, як тоді називалося, «привести землю до робочого стану». На практиці це означало, що селяни орали землю за власні кошти й власними зусиллями, але були непоодинокі випадки коли держава виділяла для цього трактори, брали в цьому участь й МТСи. Переселенці визначали, які культури слід було висівати на тому чи іншому полі, вносили в ґрунти органічні добрива, практикували сівозміни тощо.

Однак чи не найбільші фінансові затрати та людська праця вкладалися під час пошуку води і створення водосховищ як для існуючих, так і новостворених сіл. Саме від забезпечення водою тієї чи іншої території залежало як швидко переселенці освоювали виділені їм землі й налагоджували на них належне виробниче та соціально-побутове життя.

На початку 1920-х років на ці заходи з державного бюджету виділялося недостатньо коштів, але це було лише частиною ускладнень, які виникли під час будівництва системи зрошення полів на півдні України та побудови в селах водоймищ і водопостачання. У вирішенні цілого комплексу завдань, пов'язаних з водозабезпечення степових районів, куди масово рухалися переселенці, постала така проблема, як забезпечення будівництва водних систем, кваліфікованими кадрами. На практиці це означало, що у південні округи необхідно було поставити не тільки необхідну техніку для створення водних систем, а й направити сюди фахівців-гідрологів для пошуку води шарів, хіміків з визначення придатності води для питного її використання й застосування у поливних системах.

З 1926 р. робота з пошуків водних ресурсів проводилася вже достатньо прискореними темпами. Якщо до цього часу буріння різних скважин здійснювалося технікою, закупленою за рубежом, то з 1926 р. переважно більшість різних бурових механізмів вироблялася в УСРР та РСФРР.

На певному етапі обводнення земель переселенців виникла й проблема фінансового забезпечення цих робіт. Для їх повного виконання необхідно було виділити фінансування у 5 млн. крб. [3, арк. 27]. На той час це були великі кошти. До 1927 р. на обводнення уряд виділив лише 1,77 млн. крб. Але до проведення цієї роботи були залучені місцеві фонди, а також населення хуторів, сіл і містечок. Вони, на добровільних засадах та використовуючи власні технічні ресурси, допомагали створювати водоймища, ставки, колодязі. Проводили водопостачання до сіл, хуторів, власних осель, будували поливні системи та проводили інші роботи у цьому напрямку. Це в цілому сприяло тому, що урядова програма щодо забезпечення регіонів переселення водою була в основному виконана.

Обсяги створення об'єктів по водопостачанню колонізаційного фонду півдня України у 1926–1927 рр. [4, арк. 116]

Назва робіт	До І.Х.1926 р.	За 1926–27 рр.	Всього
Шахтові криниці / закінчені/	66	91	157
Шахтові криниці /в роботі/	–	26	26

Продовження табл.

Продовження табл.

Назва робіт	До І.Х.1926 р.	За 1926–27 рр.	Всього
Буріння щілин /закінчені/	39	60	99
Буріння щілин /в роботі/	–	1	1
Ручне устаткування	22	32	54
Механічне устаткування	–	11	11
Водорозборні баки	–	14	14
Розвідувальне буріння /щілин/	–	87	87
Видано населенню матеріалів на шахтові криниці	–	18	18

За 1927–1928 рр. було споруджено 48 бурових колодязів, 146 шахтових колодязів та 10 ставків вартістю в 753 тис. крб. [4, арк. 116].

Нижче подана таблиця ілюструє скільки грошей з державного бюджету було асигновано на роботи по землевпорядкуванню та обводненню колонізаційного фонду півдня УСРР у 1922–1927 рр. в крб. [4, арк. 116зв].

Роки	На земле-впорядкування	На обводнення	Всього
1922–23	75750	–	75750
1923–24	167613	–	167613
1924–25	416864	397822	814686
1925–26	451150	674085	1125235
1926–27	258900	699400	958300
Всього	1370277	1771307	3141584

Заходи державних органів влади та різних організацій щодо окультурення й обводнення земель у південних районах республіки дали можливість до 1927 р. побудувати на цих землях 1220 нових населених пунктів. Переселити сюди малоземельне селянство з поліських і лісостепових округ республіки 26457 сімей. Крім цього, на цих землях оселилося 1678 непланових, як їх тоді називали «свавільних», сімей переселенців. До 1930 р. було заплановано переселити у південні округи УСРР 18493 господарств і довести їх загальну чисельність до 46628 дворів (понад 250 тис. осіб).

Поселення цих господарств по південних округах виглядало так [4, арк. 117]:

Назви округ	Зарахованих дворів	Свавільних дворів	Оселених дворів	Всього дворів
Запорізька	1370	13	743	2125
Зінов'ївська	1457	54	5330	6841
Дніпропетровська	741	136	1975	2852
Криворізька	3644	195	2992	6831
Маріупольська	422	63	260	745

Назви округ	Зарахованих дворів	Свавільних дворів	Оселених дворів	Всього дворів
Мелітопольська	3047	509	2820	6376
Миколаївська	994	230	3086	4310
Одеська	2861	280	5273	
Первомайська	1002	5	999	2006
Харківська	52	9	225	286
Херсонська	2903	184	2764	5874
Всього	18493	1678	26457	46628

Отже, проведені заходи щодо окультурення земель у південних районах УСРР в 1920–х рр. дали можливість переселити сюди понад 250 тис. малоземельних і безземельних селян з поліських і лісостепових районів України.

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України. – Ф.27. – Оп.2. – Спр.279.
2. Там само. – Оп.5. – Спр.363.
3. Там само. – Оп.6. – Спр.658.
4. Державний архів Житомирської області. – Ф.Р126. – Оп.1. – Спр.203.
5. Там само. – Ф.Р327. – Оп.1. – Спр.171.

References

1. CDAVO Ukrai'ny. – F.27. – Op.2. – Spr.279.
2. Tam samo. – Op.5. – Spr.363.
3. Tam samo. – Op.6. – Spr.658.
4. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti. – F.R126. – Op.1. – Spr.203.
5. Tam samo. – F.R327. – Op.1. – Spr.171.

Rozovyk O. D., candidate of historical sciences, lecturer, Department of Ukrainian Studies, Bogomolets National Medical University (Ukraine, Kyiv)

The works for ordering of land for settlers in the southern regions of the Ukrainian SSR (1920th)

The article examines the insufficiently studied process in history as the preparation of land resources for immigrants in southern Ukraine in 1920th. It focuses attention on the fact that in mid-1920th in the area of Polissya and forest-steppe republic's regions there were 5.3 millions of landless or land-hungry peasants. At the end of the decade their number rose to 9.5 million people. To solve this problem the Soviet leadership and the USSR developed program of resettlement land-hungry population in the Soviet Union and Ukrainian republican colonization funds. In particular, it was single out 1.7 millions desyatyn (1,09 hectare) of land in the south of Ukraine for settlers. However, the vast majority of land were located in less habitable areas, and their land needed considerable capital investment for its cultivation. The release land from various shrubs, conduction of liming acid soils, creation a system of measures against erosion by planting various forest belts, forest tracts in ravines and hollows and, most basic, providing newly created villages and hamlets by water – all these actions were the components of the process of land's ordering. It had been carried out significant geological work for find water. It were built a large number of wells, ponds and reservoirs. It was held water pipes to houses in hamlets and villages. All of these work together on land's cultivation created favorable conditions for set-up of productive agriculture by settlers.

Keywords: desert, arid climate, reclamation works, forest stands.

Rozovyk O. D., кандидат исторических наук, преподаватель кафедры украинистики, Национальный медицинский университет им. А. А. Богомольца (Украина, Киев)

Проведение землеустроительных работ для переселенцев в южных округах УССР (1920–е гг.)

Исследуется малоизученный в исторической науке вопрос подготовки земельных ресурсов для переселенцев на юге Украины в 1920–х годах. Акцентируется внимание на том, что на середину 1920–х гг. в зоне Полесья и лесостепи республики появилось 5,3 млн. безземельного или малоземельного крестьянства. А в конце этого десятилетия их численность возросла до 9,5 млн. человек. Для решения этой проблемы руководство СССР и УССР разработало программу переселения малоземельного населения во Всесоюзный

и республиканский колонизационные фонды. В частности, на юге Украины для переселенцев было выделено 1,7 млн. дес. земель. Однако подавляющее большинство этих угодий находилась в малообжитых районах, а их земли требовали значительных капиталовложений для проведения их окультуривания. К землеустроительным мероприятиям относилась расчистка земель от различных кустарников, проведение известкования кислотных почв, создание системы противозерозийных мероприятий путем насаждения различных лесополос, лесных массивов в оврагах и балках и самое главное – обеспечение новых сел и хуторов водой. Для поиска воды была проведена значительная геолого- и гидроразведочная работа. Построено большое количество колодцев, прудов, водохранилищ. Проведено по хуторам и селам в дома водопроводы. Все эти в комплексе работы по окультуриванию земель создали благоприятные условия для налаживания переселенцами на этих почвах продуктивного сельского хозяйства.

Ключевые слова: степь, засушливый климат, мелиоративные работы, лесонасаждения.

* * *

УДК 913(091)+94(477)«1919/1920»

Трубчанінов С. В.,

кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України, Кам'янець–Подільський національний університет ім. Івана Огієнка (Україна, Кам'янець–Подільський), trubtschaninov@gmail.com

Початок діяльності Постійної комісії для складання історично–географічного словника української землі (1919–1920 рр.)

Розглянуто початок діяльності головної установи Української Академії наук в галузі історичної географії у 1919 – на початку 30-х рр. XX ст. – Постійної комісії для складання історично–географічного словника української землі. Проаналізовано плани її роботи, практичну діяльність та зміни в персональному складі з часу її утворення до кінця 1920 р.

Застосовані наукові методи дослідження (історико–генетичний, історико–типологічний, хронологічний) дозволили об'єктивно розкрити діяльність даної наукової установи протягом 1919–1920 рр.

Аналіз протоколів засідань комісії засвідчив активну діяльність на цьому етапі голови комісії Олександра Грушевського та постійних співробітників – Осипа Гермайзе і Євгена Перфецького. Всього ж у засіданнях комісії брали участь близько двох десятків відомих учених.

У висновку стверджується, що на першому етапі своєї діяльності комісія головним чином розробляла плани своєї роботи, відпрацьовувала методичку дослідження, визначалася з концептуальними підходами до складання історично–географічного словника.

Ключові слова: Українська Академія наук, постійна комісія, історично–географічний словник, Олександр Грушевський.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. історична географія переживала період свого становлення як галузь наукових знань. В Україні найбільш визнаними авторитетами в царині історичної географії на той час були Володимир Антонович і Дмитро Багалій. Під час розробки проекту заснування Української Академії наук автори пояснювальної записки про організацію Історично–філологічного відділу УАН наголошували на тому, що історична географія є основою, з одного боку, для української історії, а з іншого – для сучасної географії [16, с. 118]. За ініціативою академіка Д. Багалія була утворена Постійна комісія для складання історично–географічного словника української землі. Вона стала головною установою в системі УАН (з 1921 р. – ВУАН), що займалася дослідженнями в галузі історичної географії.

На жаль, історія цієї установи тривалий час була поза увагою українських дослідників. Лише у 90-х рр. XX – на початку XXI ст. були зроблені перші кроки у висвітлення діяльності Постійної комісії для складання історично–географічного словника української землі (далі – Постійна комісія), які було узагальнено у відповідному гаслі в Енциклопедії історії України [26]. В останні роки з'явилася низка нових досліджень, які більшою чи меншою мірою

заповнюють лакуну в наших знаннях про діяльність, структуру і персональний склад Постійної комісії. Зокрема, історико–географічні студії в системі УАН–ВУАН у 20–30-х рр. XX ст. стали предметом дослідження Галини Вербиленко [2; 3], започаткування цих студій – Ірини Савченко [19; 20], діяльність Постійної комісії та її керівника О. Грушевського – Сергія Трубчанінова [21–23]. Метою даної статті є висвітлення діяльності комісії з моменту заснування до кінця 1920 р., з'ясування її структури і персонального складу, характеристика планів роботи.

8 грудня 1918 р. відбулося установче засідання Першого (Історично–філологічного) відділу УАН, під час якого головою відділу був обраний академік Д. Багалій. Вже 11 грудня на черговому засіданні Історично–філологічного відділу було «намічено» на посаду керівничого «постійної Комісії для видавання історично–географічного словника української землі» професора Київського Українського державного університету Олександра Грушевського [18, с. LXXIX–LXXX]. 13 грудня на засіданні Першого відділу УАН було схвалено його кошторис на 1919 р. Зокрема, на Постійну Комісію для видавання історично–географічного словника української землі було заплановано 39 тис. крб., у т.ч.: керівничому – 13 тис., на збирання джерел і платню постійним співробітникам – 18 тис., на довідкову книгозбірню – 5 тис., на папір і канцелярські справи – 3 тис. [18, с. LXXXII]. Саме такі попередні заходи дозволили академіку Д. Багалію 16 грудня 1918 р. заявити на Спільному зібранні УАН про заснування, серед інших, і Комісії історично–географічного словника [16, с. 428].

Проте призначення керівника комісії відбулося лише через декілька місяців. 13 березня 1919 р. на засіданні Першого відділу УАН було заслухано curriculum vitae, реєстр праць професора О. Грушевського та їх наукову оцінку, яку було зроблено академіком Д. Багалієм і одногослосно схвалено відділом. На засіданні Першого відділу 20 березня таємним голосуванням О. Грушевського було одногослосно обрано на посаду директора Постійної комісії для видавання історично–географічного словника української землі. 26 березня голова Першого відділу академік Д. Багалій згідно зі Статутом Академії надіслав відповідне подання Спільному зібранню УАН [16, с. 196–197; 17]. 29 березня на Спільному зібранні УАН таємним голосуванням О. Грушевського було одногослосно обрано на посаду директора Постійної комісії для складання історично–географічного словника української землі [16, с. 437]. На наш погляд, 29 березня 1919 р. не випадково була оприлюднена чергова (вже третя) назва комісії. Очевидно, що її засновники (у першу чергу академік Д. Багалій) змінили погляд на завдання комісії – історично–географічний словник потрібно було не просто видавати, його потрібно було спочатку створити.

Перше засідання Постійної комісії відбулося 23 квітня 1919 р. У ньому брали участь: академік Д. Багалій, директор Постійної комісії професор О. Грушевський, члени комісії – К. Мельник–Антонович, В. Козловська, В. Щербина, І. Каманін, О. Гермайзе. У вступній промові Д. Багалій повідомив присутніх про затвердження Першим відділом УАН персонального складу Постійної комісії. Він зазначив, що робота по складанню історично–географічного словника української землі була розпочата ще В. Антоновичем і його гуртком. О. Грушевський

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Водько В. И. Письмо Прокла Константинопольского к Домну Антиохийскому как исторический источник (Лист Прокла Константинопольського до Домна Антиохійського як історичне джерело)	7
Кагамлик С. Р. Добродійна діяльність українських православних архієреїв ранньомодерного часу	12
Кочергін І. О. Дворянський рід Карпових в історії Катеринославщини	16
Могильний Л. П. Степан Дівович і значення його твору «Разговор Великороссии с Малороссией...» у становленні автономістського руху	21
Баклашова Т. М. Визначення змісту викладання історії Української революції 1917–1921 рр. у вищій школі як фактор формування історичної пам'яті	25
Розовик О. Д. Проведення землевпорядкувальних робіт для переселенців у південних округах УСРР (1920–ті рр.)	29
Трубчанінов С. В. Початок діяльності Постійної комісії для складання історично–географічного словника української землі (1919–1920 рр.)	32
Непіпенко Л. П. Політична культура українського суспільства періоду НЕПу крізь призму політичного анекдоту	36
Чирко Б. В. Репресивна політика радянської влади щодо німецької етнічної групи України в умовах сталінського тоталітарного режиму (1920–ті – 1930–ті роки)	42
Карпенко А. А. Особливості висвітлення календарної обрядовості, народних вірувань та знань гуцулів у праці В. Шухевича (за матеріалами аналізу карпатознавчих досліджень українських етнологів)	47
Гай–Нижник П. П. Організація та повноваження місцевих органів урядування відновленої Української Держави після проголошення акта 30 червня 1941 року	51
Куриляк О. В. Нормативно–правова база радянських військових мобілізацій в Західній Україні в роки Другої світової війни	60
Проценко Є. О. Кінофікація Донбасу в 1943–1945 рр.	66
Фазан М. І. Відновлення діяльності Луцького учительського інституту в 1946–1953 рр.	71
Лук'яненко О. В. Просторово–часові виміри повсякдення педінститутів УРСР доби «відлиги» (1953–1964 роки) (Ч.1)	74
Сморжевська О. О. Постмодерна проза як історичне джерело (на прикладі «армійських оповідань» Юрія Андруховича та його романів «Рекреації», «Московіада» і «Тасмниця»)	77
Зан М. П. Неорусинство на Закарпатті в динаміці трансформацій патрон–клієнтних відносин і геополітичних пріоритетів	81
Апостол М. В. Вплив класиків зоотехнічної науки на становлення М. В. Зубця як вченого–селекціонера в галузі тваринництва	85
Артимишин П. І. Політика «рівновіддалення» олігархів у Росії: реакція української публіцистики	87
Банах В. М. Питання культурної спадщини в контексті нової музеології	92
Буковський І. В. Сучасні проблеми управління охороною культурної та історичної спадщини України	96
Черкас Т. Політичне і гуманітарне співробітництво України та Німеччини (1991–2010 рр.)	100
Чапля С. В. Нормативно–правове регулювання політичного устрою ДНР	103

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Куцепал С. В. Політичний міф: версія Ролана Барта	109
Герасименко Д. Г. Вплив ідеології на становлення демократії: від проекту до реальності (внесок Е. Левінаса)	111
Джалілова О. М. Соціально–філософський аналіз поняття комунікація в теорії суспільства Н. Лумана	116
Коцюба М. П. Досвід етичного та «анонімне існування» (на матеріалах філософії Еманюеля Левінаса)	120
Макарова А. О. Детермінованість вибору: свобода чи щастя (на матеріалах творів «Екзистенціалізм – це гуманізм» та «Нудота» Ж.–П. Сартра)	123
Мірошніченко Д. Осмислення місії університету в ХХ столітті (критика моделі вищої освіти Х. Ортега–і–Гассета)	128
Мороз О. В. Філософські мотиви епістолярію Юліуша Словацького	131
Вергелес К. М. В. Несмелов і М. Тарсєв як представники академічної православної антропології	135
Родян М. В. Григорій Сковорода і <i>другие</i> в інтерпретації В. Эрн (Григорій Сковорода та інші в інтерпретації В. Эрн)	139
Христокін Г. В. Оцінка античної філософії в теології Григорія Назіанзіна	143
Шалашна Н. М. Цивілізаційні ідеї в філософських поглядах Ф. Прокоповича та С. Яворського	147
Яремко І. В. Сильна програма в соціології знання Д. Блура	151
Бойченко М. І. Нові підходи до визначення і вирішення завдань соціальної філософії	154
Лісіцин В. В. Формування патріотизму через визначення проявів історичної несправедливості: соціально–філософський аспект	159
Вашкевич В. М. Складові сучасної наукової картини світу	163
Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія у філософській традиції	170
Мищенко В. И. Духовний облик ученого в парадигмальній науці (Духовне обличчя вченого у парадигмальній науці)	174
Полівода А. А. Традиція та упередження у філософській герменевтиці	179
Білоус А. О. Особливості формування та реалізація полідискурсивності Інтернет–дискурсу	183
Гайдамачук О. В. Чи є нейрофізіологічні підстави для граматиологічного «конфлікту» інтонації – артикуляції?	187